

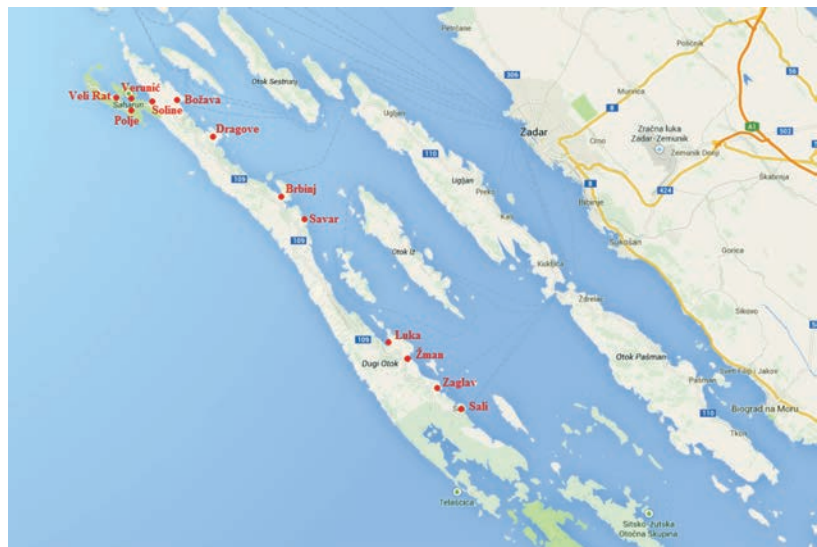
Brbinj kroz prošlost

Mjesto Brbinj nalazi se na sjeveroistočnoj strani Dugog otoka, između mjesta Dragove i mjesta Savar. Samo mjesto gravitira dvjema uvalama: Lučini i Jazu. Teritorijalno mu pripada i otočić Utran¹ koji se nalazi u sjevernom dijelu uvale Lučina. Prvi pisani dokument o povijesti Brbinja datira u 12. stoljeće dok arheološki možemo potvrditi zbivanja na otočiću Utran u doba antike, ne zanemarujući i nalaze s željeznodobne gradine Gračina nedaleko od Brbinja. Mjesto danas broji nešto manje od 70 stanovnika. Dugi otok pripada zadarskoj otočnoj skupini srednjodalmatinskih otoka te se pruža u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Na otoku se nalaze mjesta Sali, Zaglav, Žman, Luka, Savar, Brbinj, Dragove, Božava, Soline, Verunić, Polje i Veli Rat. Dugi otok je kroz prošlost mijenjao imena pa su ga tako nazivali Pizuch (10. st.), Insula Tilagus (10.-12. st.), Insula Maior (13. st.), Insula Verbigni (14. st.), Veli otok (15. st.), Insula Templi (16. st.), Insula grossa (18. st.), a od 19. stoljeća naziva se današnjim imenom (Jerić, 1986: 31). Ovim radom pokušat ću uklopiti povijest mjesta Brbinj u povijesne događaje koji su ga okruživali i u kojima je i sam bio sudionik.

Prapovijest i antika

Na najraniju pretpostavku o obitavanju na području mjesta Brbinj ukazuju nalazi s željeznodobne gradine Gračina nedaleko od Brbinja (Batović, 1993: 127, 131.). Prema Batoviću ova gradina spada u užu zajednicu međusobno povezanih gradina na srednjem dijelu Dugog otoka, uz gradinu Gomilina kod Savra. Stanovnici gradine se vjerojatno nakon rimskog osvajanja ovog područja spuštaju u nizinske krajeve, točnije u plodno polje koje omeđuju uvale Lučina i Jaz. S istočne strane mjesta Brbinj, na brdu Zaglav, pronađen je numizmatički nalaz cara Tiberija². Iz razdoblja antike, na otočiću Utran, sačuvan je manji objekt jednostavnog tlocrta u literaturi opisan kao ranokršćanska crkva (Uglešić, 1992: 151–176), dok ga Iveković opisuje kao "...raznovrsne ruševine, među kojima je samo jedna u obliku kule..." (Iveković, 1928: 269). Tek bi sustavna arheološka istraživanja trebala otkriti funkciju

- 1 Na topografskim kartama označava se imenima Utra ili Utran dok ga mještani Brbinja nazivaju Škoj.
- 2 Informacije o novčiću cara Tiberija i ostalim numizmatičkim nalazima ustupio mi je dr. sc. Mato Ilkić kojem se ovim putem zahvaljujem. U pripremi je i objava svih numizmatičkih nalaza pronađenih u Brbinju.

Karta Dugog otoka s naznačenim imenima naselja

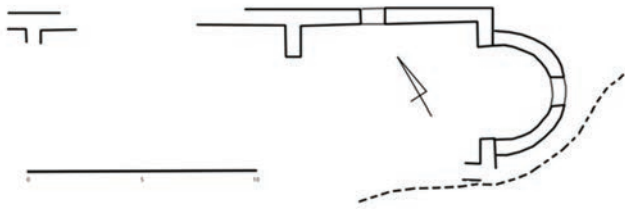
ovog objekta, njegovu povezanost sa sjeverozapadnim dijelom uvale Lučina koji se topografski naziva rt Utra te odnos s cijelim naseljem u doba antike na prostoru mjesta Brbinj, ukoliko je postojao.

Srednji i novi vijek

Srednjovjekovna naselja na Dugom otoku formirala su se na tradiciji antičkih (Magaš, 1993: 25.). Pretpostavljajući da Brbinj ima upravo takvu podlogu za razvoj, na temelju ostataka već navedene ranokršćanske crkvice, nije neobično primijetiti da su tadašnji stanovnici naselili prostor u blizini plodnih polja i povoljnih lovišta ribe. Vrijeme doseljenja Hrvata u zadarsko zaleđe zasigurno je imalo utjecaja i na zadarsko otočje pa se u 9. i 10. stoljeću mogu datirati neke crkve na Dugom otoku³ (Magaš, 1993: 27), što je siguran pokazatelj aktivnog života i obitavanja na ovom području. Dugi otok, Rava i Zverinac, često spominjani u istom kontekstu zbog blizine i međusobne povezanosti, od 10. st. potpadaju pod vlasništvo zadarskih komuna, samostana i imućnih građana. U ispravama koje datiraju u 10. i 11. st. Dugi otok naziva se *Insula Tilagus* (Magaš, 1993: 27).

Starohrvatsko je bogoslužje početkom 10. st. uvelo glagoljicu, novinu koja će biti ukorijenjena u bogoslužja

- 3 Kao npr. Sv. Pelegrin u Savru, Sv. Viktor na brežuljku Citorij kod Sali, crkvice na Koženjaku kod Sali itd. (Magaš, 1993: 27).

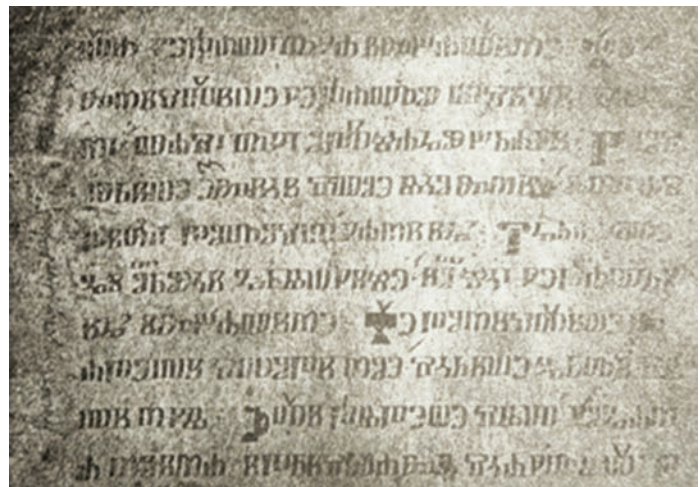
Tlocrt ranokršćanske crkve na otočiću Utran

diljem zadarskog arhipelaga sve do konačnog ukidanja na 2. Vatikanskom koncilu (1962.–1965. godine). Brbinjski misal prvi je poznati dokument na Dugom otoku pisan glagoljicom. Datira se u 12. st. dok se u 13. st. datira brbinjski brevijar, odnosno časoslov. Ulomci navedenog brevijara, tj. časoslova, pronađeni su sredinom 19. stoljeća u Brbinju, a 70-ih godina istog stoljeća prodani su Državnoj javnoj biblioteci „Saltikov - Ščedrin“ u Sankt-Peterburgu, gdje su i danas (Grbin, 1993: 250).

Prvi dokument kojemu je datacija nedvojbeno utvrđena te je u literaturi često naveden u kontekstu prvog pisanog dokaza o naseljenosti Brbinja i postojanje crkve datira u 12. stoljeće. Točnije 5. svibnja 1195. godine bulom pape Celestina III. potvrđuju se samostanu sv. Krševana u Zadru sva njegova prava i posjedi, među kojima i „...*et ecclesiam sancti Damiani Berbinei cum pertinentiis suis...*“ (Smičiklas, 1904: 273–275). Crkva je duga 19, a široka 7 metara. Ima pet oltara od veronskog crvenog mramora. Četiri oltara koji se nalaze uz bočne, duže zidove posvećeni su Blaženoj Djevici Mariji, sv. Roku, sv. Duhu i sv. Šimunu Proroku dok je glavni posvećen titularima crkve. Taj oltar posvetio je nadbiskup Perzago 6. lipnja 1674. godine. Postojale su tri bratovštine u Brbinju: bratovština sv. Sakramenta, bratovština sv. Duha te ona pod zaštitom Velike Gospe (Bianchi, 2011: 66–67). U crkvi se nalazio i srebrni križ iz 14. stoljeća zadarske opatice Pave. Poznat je i kasnogotički križ iz župne crkve u Brbinju s prikazom poprsja Sv. Kuzme i Damjana na poleđini (Petricioli 1993: 185). Blagdan sv. Kuzme i Damjana tradicionalno se 27. rujna slavi već stoljećima u Brbinju, a mještani taj blagdan nazivaju Kuzminja.

Prvi pisani izvor koji nam potvrđuje postojanje solane datira na 1. ožujka 1196. godine. U odlomku Zbornika sv. Krševana s kraja 12. stoljeća zabilježen je dokument kojim samostan sv. Krševana daje u zakup svoje solane „*De Birbinio*“. Treba spomenuti da autor navodi da je tekst dokumenta originalan, ali je prva rečenica, odnosno već spomenuto „*De Birbigno*“, prijepis iz 13. stoljeća (Smičiklas, 1904: 277–278). Kako je to već u literaturi primijećeno, ovo je i prvi poznati ugovor o obrađivanju solana na ovom području (Raukar, 1977:

212). Godine 1370., 3. studenog, samostan sv. Krševana daje Papu, Nikoli i Martinu iz Trsta „...*salinas quinquaginta vnam dicti monasterii positas in insula Magna districtus Jadre in loco dicto Berbingno...*“. Na naslovnoj strani dokumenta piše i „*Reparacione salinarum, que sunt in insula Verbigni, que noncupator insula Magna*“ (Smičiklas, 1916: 297–298). Da je solana kasnoantičkog porijekla, pretpostavio je Ante Uglešić, koji je rekognosciranjem naišao na ostatke bizantske kanelirane keramike iz 6.st. te na više ulomaka kasnoantičkih amfora (Uglešić, 1992, 151–176). Danas se ostatci zidova solane jasno mogu vidjeti iz zračne, ali i satelitske snimke. Na temelju samo ovih fotografija i snimaka može se pretpostaviti nekadašnji izgled solane koja je u svoje vrijeme zasigurno činila jako važnu gospodarsku granu u Brbinju, ali je bila jako važna i samostanu sv. Krševana u Zadru koji je dugo vremena brinuo o solani.

Brbinjski brevijar

Dana 10. travnja 1280. godine zabilježeno je da Kozma i Rada samostanu sv. Krševana u Zadru prodaju dva komada svoje zemlje na Dugom otoku: „...*terris omnibus positis in insula magna⁴ videlicet in Berbigno...*“ (Smičiklas, 1908: 339–340). Ovaj dokument je ujedno i prvi pisani dokument o prodaji nekretnine u Brbinju. Godine 1337., na dan 13. siječnja, Prodan Longinović daje „*uilanus monasterii sancti Grisogoni de Berbegno*“ svome sinu Marinu neku zemlju na Dugom otoku (Smičiklas, 1912: 299–300). Od 1409. godine čitava je Dalmacija pod Mletačkom vlašću, uključujući i Dugi otok. Mleci iznajmljuju ili prodaju zemlju i posjede na otocima zadarskim plemićkim obiteljima (Magaš, 1993: 27). Dva kamena gotička grba iz 15. stoljeća pronađeni su 1953. godine kada su mještani srušili kuću

4 U razdoblju 13. st. Dugi otok naziva se *Insula Maior* (Magaš, 1993: 27).

Crkva sv. Kuzme i Damjana

koju su nazivali “polača” i počeli s gradnjom seoske uljare.⁵ Nađeni su kameni reljefi, među kojima su dva fragmenta gotičkih lukova te dva gotička grba. Svi kameni reljefi bili su u funkciji spolija u već spomenutoj „polači“. Oba grba pripadala su mletačkoj obitelji Venier. Pronađena su i četiri fragmenta natpisa iz vremena romanike koji je tekao na kamenoj gredi u dva reda, a spominje se sv. Krševan (Petricioli, 1974: 94; 1993: 181).⁶

Na povišenom položaju u uvali Jaz, na površini od otprilike 2500 m² nalaze se ostatci renesansnog posjeda obitelji Soppe koji se sastojao od obrambene kule⁷, kuće za stanovanje, gospodarskih zgrada, dvorišta i kapelice. Turska opasnost, glad, oskudica i bolesti krajem 15. i tijekom 16. stoljeća uvjetovali su da zadarski plemići i imućniji građani grade na svojim otočnim posjedima ovakve posjede (Sorić. 2008: 47–49). Tako najvjerojatnije i ovaj kompleks u Brbinju datira upravo u 16. stoljeće. Kula je postavljena u dijagonali s kapelicom te je bliže obali, a komunicirala je s cijelim posjedom te sadržavala

sve potrebno za razne obrambene sustave.⁸ Obrambena kula bila je na dva kata, a po ostacima kamenih greda u uglovima gdje bi po svoj prilici počinjala razina druge etaže može se zaključiti da je prvi kat presvođen kamenim svodom na križ. Zgrada kaštela je duga 9, široka 6,85 metara, a debljina zidova iznosi 80 centimetara (Iveković. 1928: 270). I sam Iveković uviđa obrambenu funkciju kaštela pa ga dalje u tekstu naziva kula. Ta funkcija kule bila je vrlo efikasna jer je netko tko je stajao na drugom katu kule i promatrao okolicu lako mogao uočiti sve koji dolaze morskim putem u uvalu Jaz, između rta Koromašnjak i punte Trogirića.⁹ Između ostalih građevina u kojima se živjelo i radilo, u južnom kutu dvorišta je kapela sv. Blaža. Na nad vratniku je natpis . ORA . NOI . SANTO . BIASIO . POMPEO . . SOPPE ., po sredini kojega je i grb zadarske porodice Soppe, koja je to imanje kupila od Kaštelanića, također zadarske obitelji nazvane po kaštelu, koja je naslijedila posjed od eremita¹⁰, posjednika Savra i Brbinja (Iveković, 1928: 271). Spominje se i natpis na glagoljici iz 17. stoljeća na oltarnoj slici u kapeli, ali je nestao (Grbin, 1993: 253). Cijeli gospodarski kompleks je u privatnom vlasništvu i o njemu se ne vodi posebna briga pa se prije par godina urušio krov na kapelici te je odnesen zdenac i po pričama mještana neka vrijedna slika, dok obrambenoj kuli prijete opasnost od urušavanja zbog pukotine koja se svake godine sve više širi.

Oktavijan Mocenigo (1607.–1609.), zadarski gradski knez, dao je u ožujku 1608. godine napraviti popis stanovništva Zadarskog otočja. Prema tom popisu stanovništva u Brbinju je živjelo 129 ljudi (Jelić, 1974: 150, 166–167). Godine 1715. Turci pustoše Dugi otok (Peričić, 1993: 396). Mjesto Brbinj 1729. godine, nakon nekoliko stoljeća provedenih pod opatijom sv. Krševana u Zadru, postaje dio imanja sjemeništa “Zmajević” (Bianchi, 2011: 66). Nekoliko desetljeća kasnije, iz 1754. godine, imamo podatak da je u Brbinju bilo 234 stanovnika.

Na samom kraju 18. st., godine 1797., pada mletačka uprava u Dalmaciji, tako i na Dugom otoku, da bi 1805. godine pala i prva austrijska vlast na ovom području. Skromne posljedice ostavlja kratkotrajna francuska uprava, od 1806. do 1813. godine, i to utemeljenje općina u Salima koju tvore Dugi otok te otoci Rava, Zverinac i Iž. Slijedi razdoblje pod vlašću druge austrijske uprave, od 1813. do 1850. godine. Osim pisanih dokumenata

5 Po pričama starijih mještana Brbinja u toj kući živio je posjednik Soppe, kad bi iz Zadra došao u Brbinj.

6 Danas je većina ovih nalaza u privatnom vlasništvu obitelji Odvitović te čekaju izgradnju adekvatnog objekta u kojem bi bili vidljivi svima zainteresiranima.

7 Č. Iveković kulu spominje pod pojmom kaštel (Iveković, 1928: 270), kao i mještani Brbinja danas, iako pojam kaštel podrazumijeva cijeli gospodarski, stambeni i obrambeni kompleks.

8 Spominje se izlivanje vrelog olova ili ulja, te otvori u podu (Stagličić, 1993: 206).

9 Ali i dalje do Velikog Ždrelca, te susjednih naseljenih otoka: Sestrinja, Zverinca i Iža.

10 Eremiti ili pustinjaci su ljudi koji su se iz vjerskih razloga duhovno i materijalno odvojili od zajednice, da bi živjeli osamljenim, pustinjским životom (2).

Satelitska snimka ostatka konstrukcije solane u uvali Lučina

koji nam svjedoče više o političkoj situaciji na Dugom otoku, slučajno je prilikom rekreativnog ronjenja na dah mještana Brbinja¹¹, na otprilike četiri metra dubine, otkriveno podmorsko nalazište „Pod Narat“ u uvali Lučina¹² koje nam svjedoči o svakodnevnom životu u Brbinju od 16. do 20. stoljeća. Prikupljeni su površinski nalazi, koji očitno nisu *in situ*, ne riskirajući da ih pronađu znatizeljni turisti. Spomenuto je da nalazi nisu *in situ* jer se radi o nasipu materijala koji je dovožen tijekom gradnje mola na mjestu ranijeg, plitkog i muljevitog područja u Lučini. Sve okolnosti nalaza upućuju da se najvjerojatnije radi o odbačenom srednjovjekovnom materijalu, koji se kroz duži vremenski period bacao u more na mjesto današnjeg mola, a u 20. stoljeću je taj materijal odvezen jaružarom na današnju lokaciju. Pronađeno je više ulomaka razne srednjovjekovne i novovjekovne keramike, kremenje za puške kremenjače te više ulomaka lula zapadnog tipa.

Keramički materijal na lokalitetu Pod Narat koji pripada srednjem i novom vijeku može se podijeliti u nekoliko skupina prema namjeni i to: lule za duhan, keramičko posuđe svakodnevnog uporabe te kuhinjsko i stolno posuđe. U skupini oružja imamo kremenje za puške kremenjače i jedan primjerak koštane posude za barut.

11 Ovim putem se zahvaljujem Marinu Odvotoviću koji mi je velikodušno ustupio sav materijal koji je brižno čuvao i desalinizirao da bi ga bilo moguće objaviti.

12 Cijeli priobalni predio se zove „Narat“, dok se predio mora uz taj dio naziva „Pod Narat“. Poblize se taj dio može nazvati „ispred Masnovih mula“.

Brbinj danas

U razdoblju 19. stoljeća Dugi otok predstavlja izrazito izolirano, ruralno područje čije stanovništvo čine pretežito seljaci. To je vrijeme teškog života na otocima; seljak ne posjeduje zemlju koju obrađuje, nema siguran izvor prihoda te u nadolazećim godinama nema naznaka za pomak u gospodarskom životu (Obad, 1993: 383–390). Situacija se ipak promijenila agrarnom reformom 1931. godine, a 1938. i brbinjski su seljaci dobili svoju zemlju. Stanovnici Dugog otoka najviše su se bavili zemljoradnjom, stočarstvom (Peričić, 1993, 397) i ribolovom. Tijekom 20. stoljeća većina je obitelji u Brbinju obrađivala svu svoju

Natpis na nadvratniku kapele sv. Blaža unutar kaštela obitelji Soppe

zemlju. Ovisno o poziciji zemljišta uzgajale su se ponajviše masline, vinova loza i žito. Danas je situacija bitno drugačija zbog suvremenog načina života, a obrađuju se uglavnom samo zemljišta koja su najplodnija. Uzgoj stoke domaćinstvima je donosio meso, mlijeko, materijal za izradu odjeće i obuće te pomoć pri nošenju tereta i oranju. Iako je do prije dvadesetak godina uzgoj domaćih životinja bila normalna pojava u Brbinju, danas je to prava rijetkost. Ribarstvo je danas samo hobi većini stanovnika Brbinja, iako je nekad bio izvor prihoda i predstavljao egzistencijalnu aktivnost. Godine 1951. srušena je zgrada staroga mlina i sagrađen je novi u kojem djeluje „Uljarska zadruga Brbinj“. U Brbinju se 1900. gradi škola koju su đaci obavezni polaziti. Sredinom stoljeća broj djece znatno opada, a danas ne broji niti jednog učenika te je zatvorena. Do elektrifikacije Dugog otoka, tako i Brbinja, došlo je nešto kasnije nego na drugim, znatno razvijenijim otocima pa je tako 1961. godine sagrađena trafostanica, a 1964. godine uvedena je struja u domaćinstva. Do sredine 20. stoljeća u funkciji je brodogradilište u uvali Jaz koje je izgrađeno krajem 19. stoljeća. Danas je brodogradilište u uvali Lučina vlasnika Mladena Uškovića koji i danas gradi i popravlja brodove tradicijske izrade.

Zaključak

Brbinj je tipično mjesto na Dugom otoku čija se povijest odražava na sadašnju sliku. Većina stanovništva ne obitava stalno na Dugom otoku, već u Zadru ili inozemstvu. Veliki mortalitet, a ne postojanje nataliteta bitno utječu na socijalnu sliku ovog malog mjesta. Ukoliko se ne može pratiti povijest ove mikrosredine zbog nedostatka pisanih izvora i arheoloških nalaza, povijest Brbinja može se uklopiti u povijest Dugog otoka i općenito Zadarskog otočja, koji su često doživljavali istu ili sličnu sudbinu.

Summary

Maja Kaleb, Brbinj through history

The village of Brbinj is located on the northeast side of the Dugi Otok island, between Dragove and Savar. The village itself gravitates towards two bays: Lučina and Jaz. A small island called Utran, situated in the northern part of the Lučina bay, also belongs to the village, territorially speaking. The first written document mentioning Brbinje dates back to the 12th century. But, archaeologically speaking, it can be confirmed that there was human presence on the island of Utran in the ancient times, along with the Iron Age findings in Gračina near Brbinje. Today, the village counts less than 70 residents.

Dugi Otok extends in the northwest-southeast direction and is considered as a part of the Zadar island group of central Dalmatian island. The places of Sali, Uaglav, Žman, Luka, Savar, Brbinj, Dragove, Božava, Soline, Verunić, Polje and Veli Rat are all located on the island. Dugi Otok had numerous names in the past, such as Pizuch (10th c.), Insula Tilagus (10th to 12th ct.), Insula Maior (13th c.), Insula Verbigni (14th c.), Veli otok (15th c.), Insula Templi (16th c.), Insula grossa (18th c.) and Dugi otok, as it is called from 19th century onwards (Jerić, 1986:31). This paper will deal with the history of Brbinj within the historical events that surrounded it or in which Brbinj itself participated.

Literatura

1. Batović, Šime, 1993. *O prapovijesti Dugog otoka*, u: Zbornik o Dugom otoku, Zadarska smotra XLII, 1-2, Zadar, 99-165.
2. Bianchi, Carlo Federico, 2011. *Kršćanski Zadar*, Matica Hrvatska Zadar, Zadar.
3. Fisković, Cvito, 1959. *Zadarski sredovječni majstori*, Pododbor Matice Hrvatske, Split.
4. Grbin, Nedo, 1993. *Glagoljica na Dugom otoku i otocima Ravi i Zverincu*, u: Zbornik o Dugom otoku, Zadarska smotra XLII, 1-2, Zadar, 249-273.
5. Iveković, Ćiril, 1928. *Dugi otok i Kornat*, Rad Jugoslavenske akademije znanost i umjetnosti, 235, Zagreb.
6. Jelić, Roman, 1974. *Stanovništvo zadarskih otoka 1608. godine*, u: Zbornik Zadarsko otočje, 1, Zadar, 147-205.
7. Jerić, Miljenko, 1986. *Dugi otok i njemu susjedni otoci u vremenu i prostoru*, Štamparski zavod Ognjen Prica, Zageb.
8. Magaš, Damir, 1993. *Zemljopisno-povijesna obilježja Dugog otoka*, u: Zbornik o Dugom otoku, Zadarska smotra XLII, 1-2, Zadar, 11-44.
9. Obad, Stijepo, 1993. *Dugi otok za austrijske uprave od 1813. do 1850. godine*, u: Zbornik o Dugom otoku, Zadarska smotra XLII, 1-2, Zadar, 383 - 394.
10. Peričić, Šime, 1993. *O gospodarstvu Dugoga otoka u prošlom stoljeću*, u: Zbornik o Dugom otoku, Zadarska smotra XLII, 1-2, Zadar, 395 - 404.
11. Petricioli, Ivo, 1952. *Srebrni križ zadarske opatice Pave*, Peristil, 1, Split, 128-130.
12. Petricioli, Ivo, 1961. *Ostaci starokršćanske građevine kod Brbinja*, Diadora, 2, Zadar, 313-315.
13. Petricioli, Ivo, 1974. *Građevni i umjetnički spomenici srednjeg vijeka na Zadarskim otocima*, u: Zbornik Zadarsko otočje, 1, Zadar, 79-108.
14. Petricioli, Ivo, 1993. *Srednjovjekovni umjetnički spomenici na Dugom otoku*, u: Zbornik o Dugom otoku, Zadarska smotra XLII, 1-2, Zadar, 167-198.
15. Raukar, Tomislav, 1977. *Zadar u XV. stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
16. Smičiklas, Tadija, 1904. *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak II, listine XII. vijeka (1101-1200), Zagreb.
17. Smičiklas, Tadija, 1908. *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak VI, listine godina 1272-1290, Zagreb.
18. Smičiklas, Tadija, 1912. *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak X, listine godina 1332-1342, Zagreb.
19. Smičiklas, Tadija, 1916. *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, svezak XIV, listine godina 1367-1373, Zagreb.
20. Sorić, Sofija, 2008. *Utvrđeni ljetnikovac obitelji Soppe na Bapcu*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU, sv. 50, Zadar, 47-62.
21. Stagličić, Marija, 1993. *Svjetovno graditeljstvo od 16. do 18. stoljeća na Dugom otoku*, u: Zbornik o Dugom otoku, Zadarska smotra XLII, 1-2, Zadar, 203-220.
22. Uglešić, Ante, 1992. *Tragom ranokršćanskih i predromaničkih spomenika na Dugom otoku*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti, 32(19), Zadar, 151-176.

(1) <http://preglednik.arkod.hr/ARKOD-Web/>

(2) <http://hr.wikipedia.org/wiki/Pustinjak>